

HETÉNYI PIROSKA: SZEMÉLYNÉVHASZNÁLAT PETŐFI KÖLTÉSZETÉBEN.

Bp., 1983. /Magyar Névtani Dolgozatok 29. sz./

Egy-egy nagy írónk, költőnk teljes szókészletének bemutatására az írói szótárak hivatottak. A Petőfi-szótár munkálataival párhuzamosan már több, elsősorban lexikográfiai tanulmány látott napvilágot; s bizonyos, hogy a lezárt kézirat, melynek harmadik kötete még nyomtatásra vár, számos dolgozat, cikk kiindulópontja lesz. Bizalommal fordulhat hozzá a névtani kutató is, ha a helynevek és személynévek hiánytalan gyűjteményéért, a keresztnévek alapalakjának és becéző változatainak akár számszerű előfordulásáért, a névadás idézettel megszólaltatott indítékaiért, a valóságos személyek életrajzi vonatkozásaiért lapozgatja a köteteket.

Petőfi személynéveinek vizsgálatához leghitelesebb forrásunk mégiscsak maga az irodalmi mű lehet. Ezt vallja Hetényi Piroska is, aki Személynévhasználat Petőfi költészetében c. most megjelent dolgozatában a neveket alkotásonként tárgyalja. E szokatlan megközelítést azzal magyarázza, hogy Petőfi költészetében kevés név szerepel. A szerző csak a fiktív neveket elemzi, eltekint tehát a prózaíró Petőfitől, a költő kapcsolataira, érdeklődésére, ismereteire utaló valóságos nevek számbevételétől. Tekintve, hogy e munka nem a teljes életmű névtani feldolgozására vállalkozik, hanem csak előtanulmány ahhoz, módszereiben járható úton halad. A Magyar Névtani Dolgozatok c. sorozat felépítése szerint a Tartalomjegyzék a füzet végére kerül. E dolgozat áttekintésekor legelőször ezen fut végig az olvasó tekintete, hisz a tanulmány az itt felsorolt huszonnégy versre épül. A szerző a verscímeteket külön nem, csak az ötvenkét elemzett nevet emeli ki aláhúzással. Igaz, tartalomjegyzék nélkül is egymásra talál emlékezetünkben pl. Fejenagy, Harangláb A helység kalapácsa c. paródiában, Megyeri Kari A tintásüveg c. zsánerképben, de nem ilyen egyszerű a következőkben pl. Kati: A kisbéres és a Csámpás legény c. költeményekben, Panna néne a Péter bátya c. műben, Dömötör a Kutyakaparó c. tájversben.

Hetényi Piroska tanulmánya négy fejezetre oszlik: a névelméleti kérdéseket tárgyaló bevezető részt /3--6. o./ az egyes nevek elemzése követi /6--31. o./, az összegzés: Petőfi és kora névadásának kölcsönhatását és a költő névvilágának fő vonásait mutatja be. Az adattár /33--39. o./ ebben az esetben azokat a verscímeket veszi sorra, amelyekben személynevek szerepelnek.

A dolgozatot olvasva több kérdésre keressük a választ: melyek a névadás indítékai, milyen a kapcsolat a név és viselője között, a névnek milyen szerepe van a költeményben.

Petőfi írásában /ideértve levelezését is/ ritkán vall műveinek fogantatásáról, többnyire a már elkészült műveket adja tudtul, s szigorú bírálatra kéri szerkesztőit. Csupán álneveiről szóló levélváltásából idézhetnék. A genetikus elemzéssel, mint ahogy Petőfi Sándor összes művei kritikai kiadásában /Budapest, 1983./ olvashatjuk, kideríthetők a névadás motívumai. Hejh Büngözsdi Bandi... c. versének betyár alakja Pünkösti András vagy Andor. „Betyár mivoltára nevének formájából és abból következtethetünk, hogy lovat lopott /a név ... kigondolt is lehet/ [...] A mezőberényi szájhagyomány szerint ez a betyár a községhez tartozó Büngözs pusztáról származott s az Alföldnek ezen a részén tevékenykedett, Petőfi tehát 1842--1843. évi mezőberényi látogatása idején [...] hallhatott róla. [...] Valószínű azonban, hogy ezeknek a késői népi emlékezőseknek a forrása maga Petőfi verse s a költő alakja köré szövődött, gazdag helyi hagyomány és legendakör volt" /i.m. 346/. Hetényi Piroska szerint a keresztnév indukálta a Pünkösti -- Büngözsdi változtatást. Igaz „Személynévhasználat Petőfi költészetében" c. füzeté és a kritikai kiadás közel egyidőben jelent meg, s így ez utóbbi kutatási eredményeit már nem használhatta fel munkájában. Ellenben gondolhatott volna a verselemzés más eszközeire. Névadásra vonatkozó magyarázatait színesebbé tehetette volna, ha a névnek a költeményben elfoglalt helyére is kitér. Hisz a névnek látszólag azonos megismétlése az első két szakasz élén stilisztikailag közel sem azonos értékű. A felkiáltást követő ellentét, az indulatok fűtötte

kérdőre vonás tovább fokozza a versben forrongó dühöt. Miért és hogyan csitul azután látszólag egy pillanatra minden? A zsánerkép énekese tehetetlen: a betyár nincs sehol. Az átkozódás átvált fenyegetéssé, s a becézőnévi alak; „Imádkozzál, Bandi, hogy meg ne kapjalak;” aligha utalhat vmiféle védő és védenc kapcsolatra.

E kisszámú névanyagot bemutató dolgozat csupán árnyalhatja Petőfi névadásáról kialakított képünket. A tárgyalt 52 fiktív név nagyobb része keresztnévi alakban jelenik meg a költeményekben, kisebb hányadot a kételemű /családnév + keresztnév/ és az egyelemű ragadványnévtípus teszi ki. Míg a férfi keresztnévek önálló előfordulásukkor egy kivétellel alapalakban, családnévek mellett többnyire becéző alakban olvashatók /Megyeri Kari, Kukorica Jancsi, Zöld Marci stb./. A keresztnévek a népi hősök alakjához igazodva falusias hangulatukkal belesimulnak a versekbe /Ambrus, Kata, Sári/. Az azonos hangulatú keresztnéveket megkülönbözteti, s kiemeli egy hozzájuk kapcsolt /s velük egybeforrt/ jelző: Szemérmetes Erzsók, amazontermészetű Márta stb. A költő névérzékenységét bizonyítják az egyéni alkotású /Matuzsálemia/, a művek tartalmával harmonizáló olykor ritka keresztnévek is /Perenna, Keve/. Ragadványnevei egy-, kettő; kivételek az ennél több eleműek /Felső-Kis-Kálnai és szent Demeteri Fegyveres Tamás -- a szinte írástudatlan nemes/.

Hetényi Piroska felhasználja a névelemzés sok-sok eszközét /igaz ez olykor öncélú is/. Kitér a keresztnévek Petőfi korabeli divatjára, ezzel egyidejűleg a keresztnévek gyakoriságára, a becézőnevek alaktani, történeti megközelítésére, a név jelentéstani vonatkozásaira, eredetére. Ez utóbbival kapcsolatban ugyan megjegyzi, hogy ez ritkán játszik közre Petőfi névválasztásában. A kételemű név tagjainak összevető elemzését stilisztikai optikán át tárja elénk /Vitéz Csepü Palkó/ /9. o./.

A tanulmány befejező része jó érzékkel verscímükkel együtt közli a személyneveket keletkezésük sorrendjében. S bár a dolgozat munkaeszközei között a Petőfi-szótár nem szerepel, az adattári rész hivatkozás nélkül a szótár forrásainak sor-

rendjét követi. A versek tematikai sokszínűségével összehangot teremt a névadás változatossága. A mitológiai, a biblikus nevek ugyanúgy megtalálhatók, mint a történelem, az irodalom képviselői és a fiktívek: a romantikus hangvételűek.

Petőfi életművét lassan meghaladja a róla szóló irodalom. S ebben ma már figyelemre méltó hely illeti meg a névtani kutatásokat. Paradoxon, hogy bár Kovalovszky: Az irodalmi névadás c. tanulmányának megjelenése, tehát 1934 óta a szerzők szerint Petőfi névadása a lírikus irányvonal miatt nem jelentős, mégis akarva-akaratlan szinte kizárólag a lírikus Petőfi sokoldalúságát igazolják, bizonyítják a róla szóló elemzésekkel.

VITÁNYI BORBÁLA

RICHARD WEISS: VOLKSKUNDE DER SCHWEIZ. /Grundriss/ Eugen Rentsch Verlag, Erlenbach-Zürich, 1978.

Névtani szempontból sem érdektelen belelapoznunk Richard WEISS összefoglaló svájci néprajzába. Bár ez a könyv népszerűsítő jelleggel íródott, mégis értékes keresztmetszetet nyújt a svájci néprajzi kutatásokról, területekről. A könyvet magyar vonatkozásban leginkább a nagysikerű, eddig három kiadást megért, valamint németre és angolra lefordított BALASSA IVÁN--ORTUTAY GYULA Magyar néprajzával rokoníthatnánk.

A Volkskunde der Schweiz bevezetőjében /Allgemeiner Teil/ a nép és néprajz meghatározását olvashatjuk, felsorolja a szerző a rokontudományokat /szellemtudomány, történettudomány, pszichológia, szociológia, földrajz/. Érdekes, hogy a nyelvészetéről nem tesz említést, de ezt annak tudhatjuk be, hogy a második részben /Spezieller Teil/ a nyelvészeti kérdéseket is a néprajz körébe utalja.

Ebben a részben a hagyományos néprajzi tematikát követi a szerző: 1. Település /város, falu, szórvány/, 2. Épület, lakás /tájegységek szerint/, 3. Gazdálkodás, tárgykultúra, 4. Táplálkozás, 5. Öltözködés, 6. Szokások, ünnepek, 7.